

JO BONASTRE

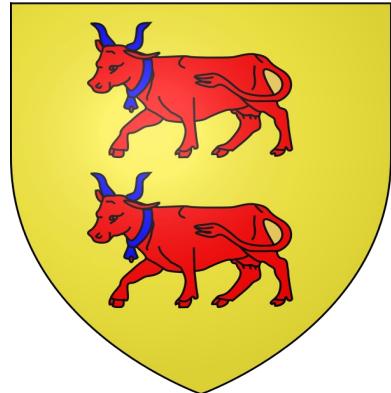
Jornau de la còla A1 2016-2017
Heurèr N°6

Lo Bearn

Pendent l'annada, la formacion que preved 3 estagis d'ahortiment de lenga : en Lengadòc, en Gasconha e en Provença.

Que soi la sola gascona – tà estar mei precisa, la sola bearnesa - de la còla e qu'ei dab un plaser deus grans qu'aprenoi qu'en heurèr, l'estagi e's debanaré a noste, en Bearn. Petita presentacion d'aqueth beròi canton mei au sud-oèst de França.

Lo Bearn e lo País Basco que's partatjan lo departament deus Pirenèus-Atlantics. La devisa latina qu'ei *Gratia Dei sum id quod sum e justament* : lo grop Nadau qu'ac a plan dit, "qu'èm çò qui èm". Lo blason deu Bearn que representa duas vacas bearnesas (raça locau) rojas sus un hons d'aur e "*Aqueras montanhas*" que n'ei la canta emblematica. La vila de Pau qu'ei la capitala.

Dus deus òmis qu'an marcat l'istòria deu Bearn : Gaston Fébus e lo Noste Enric (Henri IV). Lo purmèr qu'affirmè la neutralitat deu país dens la guèrra de cent ans. Lo Bearn que guardè la sobiranetat a costat deus sons vesins francés, aragonés e anglés. La lenga bearnesa e la moneda marcada de las duas vaquetas que n'estón dus simbèus. Lo dusau que vadó a Pau e qu'estó rei de França e de Navarra de 1589 a 1610, annada on estó assassinat. Enquèra a l'òra d'ara, que podem visitar lo castèth de Pau e véder lo clesc de tortuga qui, segon la legenda, li serviva de brèç...

Adara, que coneishetz un drin miélher l'istòria deu Bearn. Alavetz, ça-vietz béver un còp de Juranson (vin blanc locau) : planvenguda en Bearn la còla !

Stefania VAISSIÈRE

Lei bèstias dins Pirenèus

La setmana dau 13 au 16 de febrier avèm fach una sortida en raqueta a l'entorn dau còl de Portalet en Espanha. Aguèrem d'astre perque un guida de montanya nos permetèrem d'observar la preséncia de bèstias... Mai d'unei espècias coabitán dins lei soms pirenencs. Comencem per lei mamifèrs, durant nòstra passejada avèm vist dei traças d'un blanchon (la lebre blanca) que cambia de color segond la sason per se protegir de sei predators. Dins lei cimas ben en aut podètz veire leis isards e sei pichonet, leis etèrlos. Se son lei camós pirenencs e se barrutlan siegue en tropèu siegue tot solet. Visquèrem lo pic lo mai aut de la cadena pirenencia, se sona lo pic dau Miègjorn d'Aussau, lo mòt Aussau vau dire «ors» en gascon.

Aquela bèstia es encara presenta dins Pirenèus, existís encuei una trentenada d'ors bruns. E se siatz crespinós e atentiu, poiriatz contemplar tanben lei cèrvis e lo reinard. Per acabar amé lei mamifèrs ben segur durant l'estiu, verratz dei murets (marmòtas) que se pòdon devistar sus lei flancs dei còls. Puei se levatz vòstre uèlhs, poiriatz veire dei menas de corbatàs amé lo bèc jaune, son lei gralhas dau bèc jaune espècia sociable que pòt volar per centenadas. De mai aquèu aucèu a la facultat de seguir l'agla reiau qu'eu tanben es present dins lei cimas. Per netejar lei carcassas, podèm trobar lei quatre espècias de vautors es a dire :

Lo Gaufèra

lo vautor tamisier, lo vautor negre, lo vautor pelacan e lo vautor pèça òs. E se partètz de bona ora auretz benlèu l'escasença d'espinciar la dança dei gaufèras (*Tetrao urogallus*) es una espècia qu'a despareguda deis Aups e que pòt s'observar solament dins Pirenèus.

Se volètz mai d'entretenha sus lei noms dei bestiàs en occitan vos conselhi de gaitar lo libre de Claudi BARSOTTI que se sona «*Bestiari d'Occitània*». Elodia COUDERT

Mescladís de variantas !!!

Qu'èram en ahortiment de lenga occitana
Gascona doncas que'vs vau contar un drin lo beròi dia de uei dab un chic de Gascon !

Que nse n'anèm passejar a l'entorn deu Pic de Mieidia d'Aussau ! Qu'èra beròi... *èrem muscat pel temps ! I sèm anats amb lo tren onze mas pas realament a pè... en raquetas !!*

Quina bona idea de sortida dab las nostas classas futuras.
Per d'un es benlèu qu'èra long coma lo camin de romieu.
Mes tà jo caminar suu blanc mantèu de la montanha n'ei pas jamei tròp long sustot quan avem l'escasença de véder sarris. **L'un èra polit coma un angelon de glèisa !** Que l'avem vist coma se èra a costat mercés a las gemèlas deu David, lo noste accompanhaire. Qu'avem vist un «balèti» d'agraulas «**blancas coma las popas del grilh...**

Lo mei amusant qu'èra lo moment d'apitar un igló amassa... Que m'arretrobèi embarrada a l'interior... E òc, que cau saber qu'entà har un igló, que cau embarràs dehens.

Illustracion aquiu dessús de Julia D.

Se sentís plan ; la prima torna. Los arbres, los uns après los autres van tornar trapar lors fuèlhas. O sabètz, totes son nuds l'ivèrn. Totes ? Vertadièrament ? È non, que los conifèrs las an. Perqué ?

I a d'annadas d'aquò a l'arribada dau fresc los aucèus se n'anèron, en daissant darrièr un aucelon pas pron aluserpits per los seguir. Solet, s'es mes a cercar un refugi. Demandèt primièr au rei daus arbres : lo garric. Que refusèt, en dire «*un aucelon tot gris, tot petit coma tu... non, me vas faire vergonha. Passa ton camin !*» Se n'anèt puèi demandar a l'ametlièr, que lo daissèt el tanben. E aital, de refús en refús, lo fresc venia de mai en mai insuportable. Au punt que lo pichon demandèt la proteccion dau bois. Aquèu i diguèt de òc, qu'aviá pietat. E lo vaquí enfin au caud quand... Un rainal passa, qu'urosament lo vei pas.

Mas la paur basta ; e ditz que se'n va cercar proteccion mai luènh. Lo vaquí que se torna metre en camin per se faire un ostalet. Après aver ausit lo non dau pibol es vertadièrament desconsolat. E comença de se sarrar dins las èrbas, per esperar que tot passe. De lo veire aital un sap i prepausa de lo protegir fins a çò que faga mai caud. S'avètz ja ensajat, las agulhas d'un sap fan pas lo nis mai agradiu. Totben l'aucelon accepta. E lo vaquí que dormís.

Quand lo vent dau Nòrd bufà, que mena la neu, los arbres començan de pèdre lors fuèlhas. Lo sap, el, interpelèt lo vent, en i dire que dins son fulhum dormissiá un aucelon, e i contèt l'istòria. Lo vent ne foguèt esmogut e acceptèt de passar camin.

Dempuèi aqueste temps los conifèrs gardan lors agulhas, tal coma lo bois sas fuèlhas.

Conte popular, version de Beneset COMBET

Gossí far un moton ?

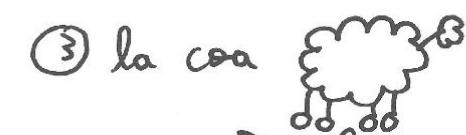
① una nivol

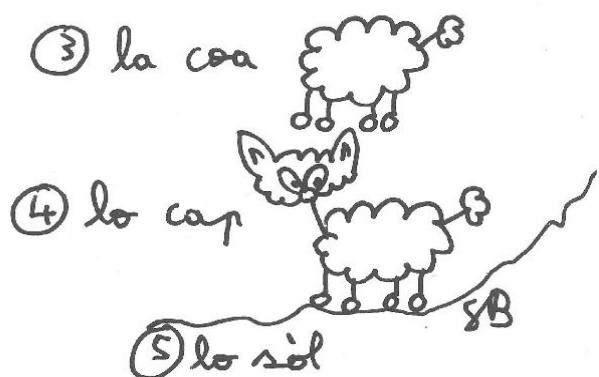
② los patas

③ la coa

④ lo cap

⑤ lo sol

Un extremen en Occitània

Tre que descobriguerà l'occitan, sentiguèri un ligam amb ma region: un canton dins lo sud-oèst d'Espanha sonat Extremadura. Istoricament e socialament ligada a Portugal, es una tèrra paura, paisana, amb un passat socioeconomics comparable al sud-oèst de França. Ailà i aviá un dialècte (uèi percut), lo *Castúo*. En 1921, Luís Chamizo escriguèt un libre de poesia dins aqueste dialècte : «*El miajón de los castúos*». Lo Chamizo i exprimís lo sentiment, lo biais d'èsser e lo biais de far de las gents del país, amb un parlar fòrça prigond, plen d'imatges, engraciat dins lo sentit paisan, dins los *castúos* (las gents del país).

(…)

Vusotros qu'attendéis a las lerturas
y séis tan sabijndos de las cencias
que quizás nus larguéis de carrerilla
y en romances jazañas extremeñas
que los nuestros ejaron sin contaglas
endispues de jaceglas.

(…)

Vusotros qu'attendéis a las lerturas
sin queär en los jierros ni las juellas,
qu'asina como'l tren vais por la vida,
retumbando y deprisia...

(…)

Si n'os podéis pará, meté pal bolso
este cacho e libreta,
y al pasá por aquí mirá pal cielo,
y endispues pa la tierra,
y endispues de miranos con cariño,
principiar a leegla;
porqu'ella sus dirá nuestros quereles,
nuestros guapos jorgorios, nuestras penas,
ocurrencias mu juertes y mu jondas
y cosinas mu durces y mu tiernas.

(…)

Y sus dirá tamién cómo palramos
los hijos d'estas tierras,
porqu'icimos asina: jierro, jumo
y la jacha y el jigo y la jiguera.

(…)

Y tamién sus dirá que semos güenos,
que nuestra vida es güeña
en la pas d'un viví lleno e trebajos
y al doló d'un viví lleno e miserias:
**iel miajón que llevamos los castúos
por bajo e la corteza!**

(…)

(…)

Vosauts qu'espiazz las lecturas
e qu'ètz tant saberuts de las sciéncias
que lhèu e'n paraulejaratz d'ua halada
e com un libe las proessas extremenhas
que los nostes e deishèn shens comptar
arron de las har.

(…)

Vosauts qu'espiazz las lecturas
shens deishar suus hèrs ni las quitas peadas
qu'atau com lo trin que vatz per la vita vitanta,
en retronant e a hum...

(…)

Se ne'vs podetz pas estancar, hicatz a la saca
aquera traca de libet,
e en passar per aquiu, espiazz de cap au cèu,
e après de cap a la tèrra,
e après de ns'espiazz dab tendressa,
començatz de la léger ;
pr'amor era que'vs diserà las nostas amors,
las nostas beròjas gaïeras, las nostas penas,
tròbas hèra hòrtas e hèra pregondas
e causòtas hèra doças e hèra carinhosas.

(…)

E que'vs diserà tanben quin parlam
los hilhs d'aquestas tèrras,
pr'amor que disem atau : hèr, hum,
e la bohada e la higa e lo higuèr.

(…)

E que'vs diserà tanben qu'èm braves,
que la nosta vita qu'e bona
dens la patz d'un viver plen de tribalhs
e dens la dolor d'un viver plen de misèrias :
**la mica que portam, los castúos,
en devath de la crosta!**

(…)

Jesús IZQUIERDO PÉREZ

Pichona incursion dins los imatges de la lenga

Coma lo Maurici nos diguèt la setmana passada en Bearn, lo collectatge que faguèt per las expressions e locucions occitanas se faguèt per la màger part dins lo sieu encastre familial. Pas cap de possibilitat de demandar a quauqu'un : quinas expressions utilisatz per parlar d'aquò ?...

Mas foguèt possible de mercé al travalh de la memòrias e de la vida viscuda en occitan (lengadociana) dins lo nis.

Aital, la mameta dins aquela situacion aviá la lenga imatgièra : al Maurici drollet que manjava pas trop, li disiá a taula :

– La cleda es barrada ? *

A aquel dròlle qu'èra magre coma un rastèl li auriá poscut cridar : lo grais te raja pas per la coeta !

Imaginam plan las còstas del còs de l'enfant qu'a pas que la pèl suls òsses ! L'imatge del rastèl illustra plan l'esqueleta.

Al contrari a un autre que manja fòrça :

– As un apetis de can ! Siás gras coma un monge !

Per aprigondir la vòstra cultura de la riquesa de la lenga, vos aconselhi lo «Diccionari d'expressions e locucions occitanas» de Maurici Romieu, Andrieu Bianchi e Loïs Gaubèrt, Edicions Vent Terral.

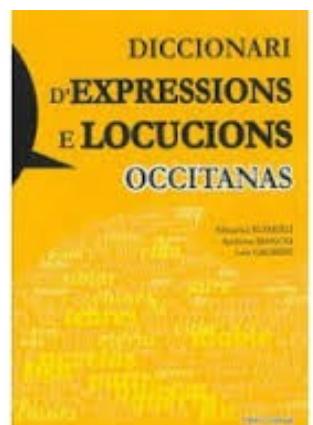
Podèm joslinhar la quantitat d'expressions a l'entorn del manjar e del beure, la magror o l'obesitat que nos confirma que l'occitan es plan la lenga dels terrians, «*pantagruelica*» nos disiá Claudi Alranq !!!

E per acabar sus de paraulas de sapiéncia populara :

– La gota al nas, la coa que pend, es signe de maishant temps !!

disiá la mameta de Céline, de las terminas d'Òlt e Garona pròche de Dordonha.

* la cleda es una barradura qu'empacha las bèstias de dintrar dins un prat.

Virginia CHIVAU

Darrièr las expressions e dichas occitanas...

Pendent nòstre estagi d'afortiment de lenga en Gasconha, encontrèrem Maurici ROMIEU que nos presentèt son "Diccionari d'expressions e locucions occitanas", sièis mila expressions e locucions per ajudar a dintrar dins aquela part un pauc secrète de la lenga. Expliquèt que, dins la lenga parlada, las locucions comparativas son lo biais lo mai corrent de marcar l'intensitat d'una qualitat o d'una accion, al luòc dels advèrbis d'intensitat. Se ditz puslèu "*magre coma un rastèl*" que "*fòrça magre, plan magre*", "*trabalhar coma un negre*" puslèu que "*trabalhar fòrça, bravament*". Las locucions metafòricas, elas, funcionan sus un transfèrt : del concret a l'abstrach, de la realitat fisica a la realitat psíquica, de la realitat animala a la realitat umana. "*Caganis*" es l'aucelon qu'a pas la fòrça de cagar fòra del nis e per extension (un pauc pejorativa) es lo darrièr nascut de la familia quand es encara pichon.

Me remembri los papetas e mamecas del vilatge, assetats suls bancs de pèiras a charrar. Lor lenga, ancorada dins una societat rurala, èra subretot orala. Pr'aquò, emplegavan fòrça imatges per exprimir quicòm.

Los imatges de lor dire jornalièr, en ligam amb lor environament (objèctes quotidiàns, bèstias domesticas, faune e flòra...) servissián sovent per dire las qualitats o las pecas de qualqu'un, per apiejar un trach. De còps, las pecas èran apiejadadas d'un biais un pauc trufandièr. Aquestes imatges fan de l'occitan una lenga fòrça colorada, evocativa.

Dins mon vilatge d'Alinhau del vent, d'expressions nasqueron a l'entorn d'una charradissa sus la plaça e son demoradas : "*Aquel sentís la pala*" o "*Aquel es un PPI*". Se qualqu'un es un pauc vièlh e sembla pas trop en forma, es possible que trespassé. La pala servís per cavar lo trauc del cementèri e PPI vòl dire "*Passarà Pas l'Ivèrn*". Quina libertat de poder rire de tot en public, amai de la mòrt !

Un ancian aviá trapat sa formula "*filosofica*" : "*t'e'n fagas pas; pim, pam, pim, pam, tot aquò s'arrengarà*", represa per d'autres. Es a dire, servís de res de s'estressar o de se desmenar fàcia a una tasca perque en caminant a son aise, capitarem totjorn d'acabar lo trabalh.

Se pòt dire que, per cada situacion, de còps penibla, i aviá totjorn un biais de desdramatizar, de prene de distància. Darrièr aquela mena de tornar la vida mai leugièra se dessenha una forma d'umilitat e de filosofia.

La lenga occitana es dubèrta ; daissa a cadun sa part de libertat, de creativitat, permet a diferents dialèctes de se comprene e d'aculhir l'autre dins sa diferéncia. Es la lenga ont, amb de prefixes e sufíxes apropiats, se pòt inventar un mot per exprimir una nuança. Es la lenga que lo mond popular rural amb totas aquestas expressions e dichas an tornada risolièra, chucosa.

Per totes aquellas particularitats, es important de transmetre l'essència de la lenga als mainatges.

La se van apropiar amb la libertat de l'adaptar a lor environament a eles.

Elena WEISSLINGER

Illustracion de Julia D.

Ivernada ?

Mon modul 2 se passa a Orlhac dau mes de genier au mes de març - «*la vila mai freja*» de França - me dissei, quò es pas un problema, podrai gerar lo freg alai. Lo mai important es de plan pensar aus vestits chauds. Finalament era presta e lайдонc partiá tot content per lo Cantai.

La rentrada era miraudiosa, la montanya, la névia, totes bravas. Ere coma un mainatge davant lo païsatge.

Mas après 'na setmana de freg, de névia, mesma s'ere plan vestida, mas raiçs africanas me remembreren qu'ai mestier de chalor !

Laidonc, me sei carculada mas si l'òme es un animau, perqué pòt pas ivernar coma los autres ? Per atertant avem pas gaire d'energia pendent queu periòde. La rason normalament nos deu ajudar per ribar a quela decision !

Dins ma recercha sus l'ivernada per l'article dau jornal, ai vist qu'en francés exista 'na diferéncia entre «*hibernation*» e «*hivernation*» (la diferéncia exista pas dins lo diccionari occitan).

«*Hibernation*» se caracterisa per una ipotermia contròllada e una immobilisacion relativa daus bèstias dins lors terriers. Per subreviure los «*hibernants*» an mestier de far de gròssas reserves qu'an emmagasinadas avant l'ivern. Son essencialament las bèstias de talha mejana que pòden «*hiberner*». Si son trop pititas, lor niveu de metabolisme es pas sufisant per tener tot lo temps d'ivern. Si son trop belas, es un problema per tornar trapar la temperatura normala a la fin de l'ivern. L'ors es laidonc 'na bèstia que pòt pas «*hiberner*» mas es un «*hivernant*» vòle dire que garda totjorn sas capacitats fisiologicas e una temperatura corporala estable, un ralentissament de las activitats e de las freqüéncias cardiaques.

Finalament, ma question seriá mai: «perqué nosautres podèm pas «*hiverner*» ? ☺

Samira P.

